

РЕМАРКИ-ВСТАВКИ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті проаналізовано синтаксичний статус і структуру художніх авторських приміток, своєрідних вставок-ремарок у прозі буковинської письменниці О. Кобилянської. Виділено основні групи ремарок, що характеризують мовлення персонажа, його невербальну мовленнєву поведінку (міміку та жести) у репліці, описують почуття, думки, переживання героїв і самого оповідача. Виявлено окремі стилістичні особливості синтаксичних структур реплік у прозових творах, через які виявляється творча індивідуальність О. Кобилянської.

Ключові слова: образ автора, художній текст, інтродуктивні ремарки, супровідні ремарки, ремарки-вставки, „вільні синтаксеми”.

Ніна Гуйванюк, Іванна Струк

Ремарки-вставки в прозаических произведениях О. Кобылянской

В статье проанализированы синтаксический статус и структура художественных авторских примечаний, своеобразных вставок-ремарок, в прозе буковинской писательницы О. Кобылянской. Выделены основные группы ремарок, которые характеризуют речь персонажа, его невербальное речевое поведение (мимику и жесты) в реплике, описывают чувства, мысли, переживания героев и самого автора. Охарактеризованы отдельные стилистические особенности синтаксических структур реплик в прозаических произведениях, которые определяют творческую индивидуальность О. Кобылянской.

Ключевые слова: образ автора, художественный текст, интродуктивные ремарки, сопроводительные ремарки, ремарки-вставки, „свободные синтаксеми”.

Nina Guyvanyuk, Ivanna Struk

Direction-insertion in prosaic works of O. Kobilyanska

In the article syntactic status and structure of artistic author notes, original stage insertions-direction in prose of the Bukovyna authoress of O. Kobilyanska are analysed. The basic groups of stage directions which characterize broadcasting of character, him un verbal vocal conduct (mimicry and gestures) in a remark, describe sense, ideas, experiencing of heroes and retell are selected. Found out the separate stylistic features of syntactic structures of remarks in prosaic works, which creative individuality appears through of O. Kobilyanska.

Key words: appearance of author, artistic text, introduktivni stage directions, accompanying stage directions, directions-insertions, „free sintaksemy”.

Кожен рід літератури має свою власну форму – поетичну, прозову чи драматичну, яка забезпечує комунікативну структуру тексту і стиль автора. Лінгвістичною категорією художнього тексту є поняття „образ автора”, комплексне дослідження якого було розроблене у 20-х рр. минулого століття у працях російського філолога В. Виноградова. В основу теорії образу автора лягли психолінгвістичні праці українського вченого О. Потебні. Акад. В. Виноградов справедливо зауважував, що „образ автора – це індивідуальна словесно-мовленнєва структура, яка пронизує весь лад художнього твору і визначає взаємозв’язок і взаємодію всіх його елементів” [1, с. 151].

Художнє мовлення передбачає не лише характер авторської оповіді, але й різні способи передачі чужого мовлення (діалоги, монологи, переповідні синтаксичні структури тощо). Одним із засобів змалювання різних художніх образів і загалом змісту твору є авторські пояснення у формі ремарки, характерні передусім для драматичного тексту. Проте ремарки іноді використовують письменники і в прозових творах. У них йдеться про час і обставини, в яких відбувається дія, про вік, вигляд, міміку, жести, інтонацію голосу персонажів, про їх психологічний стан, вчинки. Ремарки відображають авторське ставлення до дійових осіб. Вони також можуть відбивати біографію самого автора, його спогади, прагнення, долю.

Саме в ремарковій конструкції автор виступає суб’єктом мовлення, свідомість якого формує не лише його власні думки та погляди, а й охоплює світ героя художнього твору. Таким чином, ремарка виступає своєрідним посередником у комунікативному акті між героєм (суб’єктом мовлення, адресантом) і читачем (суб’єктом сприймання, адресатом).

Питання про синтаксичну природу ремарок у драматичному тексті залишається маловивченим. В. І. Комарова розглядає становлення так званих „обставинних ремарок” у лінгвістичному аспекті

і зміну їх синтаксичної форми у історії розвитку драматичного жанру [8, с. 39]. Структурно-семантичні і прагматичні особливості ремарок в драматичному тексті описує Л. В. Солощук на матеріалі англійської мови, виділяючи найбільш характерні моделі структурної організації авторських ремарок в драмі [10; 11].

Предметом наших зацікавлень є синтаксичний статус і структура художніх авторських приміток, своєрідних вставок-ремарок не в творах драматичного стилю, а в прозі буковинської письменниці О. Кобилянської.

Ольга Кобилянська постала на сторінках історії української літератури як видатна художниця слова на початку ХХ ст., класик та реаліст у жанрі великої прози, майстриня епістолярію, експериментатор поетичних мініатюр в прозі, неперевершений творець дитячих образів. Тому й не дивно, що творча спадщина О. Кобилянської уже багато років слугує чудовим матеріалом для літературознавчих та мовознавчих досліджень.

Використання ремарок О. Кобилянською у прозі свідчить про її бажання краще розкрити зміст художнього тексту, наповнити життям репліки героїв, розкрити свої власні почуття, так як часто у її творах образ автора і образ оповідача збігаються. Доказом цього є повість О. Кобилянської „Царівна”, у якій письменниця використала прийом передоручення авторського слова оповідачеві, яким є головна героїня повісті, Наталка Веркович. Головна героїня веде щоденник, в якому відтворює свої думки, переживання, ставлення до навколишньої дійсності. Тому в особі Наталки зливаються образ оповідача і образ автора.

Оповідач (Наталка) часто використовує ремарки, в яких:

1) вказано на час дії: (*Дев'ять місяців пізніше*) Гу! Як мене переняло холодом! Гріюся і не можу розігрітися... Ха-ха-ха! І чи я добре все зачула, добре зрозуміла? Все? Боже мій, боже! – і аж нині дізналась я о тім всім!.. (с. 84)¹;

2) додатково схарактеризовано тон голосу героїв: – От думаю! – Напр., над чим? – домагався він. – Може, над своєю будучиною? (*Мені причулася іронія в його голосі*) (с. 127);

3) описано міміку під час мовлення: Так так, дивіться лиш на мене [Оксану] (*і усміхнулася*), пане Орядин, ми це знаємо дуже добре, і лиш панна Верковичівна, мабуть цього не знає (с. 249) тощо.

Стилістичний прийом „передоручення мови” використовує О. Кобилянська і в гуморесці „Він і вона”, в якій „організовує мовленнєвий матеріал через розмову подумки молодих людей, вгадування котрими мотивів поведінки одне одного становить цікавий психологічний двобій думок” [9]. Присутність автора у тексті фіксується через своєрідну драматичну ремарку, яка є:

1) додатковим повідомленням про місцезнаходження персонажа: (*Він у себе дома, виглядаючи вікном*) Удавала перелякану, коли я йшов за нею короткою алеєю! (с. 344). (*Вона в парку*) Я обиджена до живого!.. (с. 345);

2) додатковим повідомленням про місцезнаходження персонажа та його стан: (*Він у себе, вдоволений*) Я вже знаю, хто вона. Походить з малоросів (ха-ха! а я німець)... донька якогось зубожілого діди́ча і зветься Софія Добрянкович (с. 346);

3) додатковим повідомленням про час події: (*По малій хвилині*) Ну, вона також не була ліпша... А що, якби і вона там була? Що за ідея! впрочім, чому би ні? Адже мені незвісні знакомості тої старої Мінерви; я ще, слава богу, в її раю новак (с. 351);

4) додатковим повідомленням про місцезнаходження, час дії та емоційний стан персонажа: (*Він надвечір у себе, і в лихім гуморі*). Се погане, мокре верем'я (с. 350). (*Він по вечірку, дома, зворушений*). Вона була, вона була, там була! (с. 351) тощо.

За розміщенням ремаркових конструкцій у драматичному тексті, а також за їх функцією розрізняють *інтродуктивні* та *супровідні* ремарки. Як бачимо, здебільшого характер ремарок-вставок у прозовому творі О. Кобилянської – інтродуктивний. Проте загалом у творах О. Кобилянської представлені обидва типи ремарок, які відрізняються структурно-семантичними особливостями.

В *інтродуктивних* ремарках автор називає місце і час дій, знайомить з діючими персонажами, подає їхню характеристику, вказує на те, чим вони зайняті у початковий момент дії.

Супровідні ремарки проникають у діалоги чи супроводжують репліки героїв, сприяють просуванню розвитку дій.

¹ Ілюстративний матеріал наводиться за виданням: Ольга Кобилянська. Твори: У 2-х т. – Т.1. Царівна (повість). Оповідання. – К.: Дніпро, 1988. – 541 с. У дужках зазначено сторінку.

Супровідні ремарки у прозі О. Кобилянської представлені значно ширше, ніж інтродуктивні, що свідчить про глибокий психологізм творів письменниці. Супровідні ремарки характеризують мовлення персонажа, його невербальну мовленнєву поведінку (міміку та жести) під час репліки, описують почуття, думки, переживання героїв і самого оповідача.

Будучи допоміжним елементом відносно реплік, супровідна ремарка безпосередньо пов'язана з нею – в лексико-семантичному, структурно-семантичному і прагматичному відношеннях.

Незважаючи на різноманітність форм і функцій, супровідні ремарки можна поділити на певні групи.

I. Ремарки, що виражають характер мовлення персонажів.

У ролі таких ремарок часто вживаються прості двоскладні або неповні речення, у складі яких на характер мовлення під час репліки вказує дієслово із значенням вияву почуттів та емоцій, зокрема *сміятися*. Наприклад:

– Ні, але я прошу (*і я всміхнулася*), не жалуйте мене для того! (с. 118). – ...Ви казали, що в мене нема змислу для дійсного життя; впрочім (*вона [Наталя] усміхнулася*), може, й нема! (с. 283). А вона думала, що він робив все те з іншої причини. Що (*тут усміхнулася жартівливо*) займається женським полом, їх критичним положенням і сучасними, т. зв. палючими питаннями... (с. 239).

Характер мовлення персонажів виражають також якісно-означальні прислівники: (*Дуже гордо*). О ні! Ніколи в світі!.. (с. 356). (*Лютю*). Може, цей московський страхопуд сказав їй що на мене? (с. 360).

Іноді такі ремаркові конструкції містять вказівку і на час мовлення. Темпоральне значення виражається за допомогою прийменниково-відмінкової конструкції (*по + М.в.*), наприклад: (*По якійсь хвилині глумливо*). Певно, думає, що комусь впало би на думку промовити до неї, і тому озброюється так Ха-ха!.. (с. 343). (*По хвилі дразливо*). Що за безумство, що я про нього думаю! (с. 349).

Часто оповідач в супровідних ремарках характеризує погляд героїв чи вираз його очей під час мовлення: (*Дивиться на годинника*). Вже пів до четвертої. Адже я мушу вже йти до шпиталю!.. (с. 347). (*По малій хвилині, з великим майже несамовитим поглядом*) „Чи, може, о боже великий, напружити силу і йти далі тою самою дорогою?..” (с. 302). (*Лежить на софі і дивиться задумливо вперед себе*) Але що я її мушу щодня стрінути! І вона завжди однакова! Не дивиться ні вправо, ні вліво, іде великим парком, у котрім опавши листя лежить уже цілими верствами, і думає над чимсь (с. 342). – Впрочім, я люблю боротьбу (*і я дивилася на його певним, спокійним поглядом*), але таку, з котрої чоловік виходить сильнішим і чистішим. Таку боротьбу люблю! (с. 118). (*І знов по якійсь хвилині з завзяттям в очах*). Хто та доля, що її не можна побороти? (с. 303). Помітно, що і в таких ремарках знову подається вказівка на час мовлення, його інтервал.

II. Ремарки, що вказують на місце перебування героя.

Ремарки даного типу представлені неповними реченнями. Сутність *неповного речення* передусім виявляється у своєрідних особливостях його граматичного оформлення, в тому, що неповне речення – це таке синтаксичне утворення, в якому одна з ланок його будови – один чи кілька членів речення – не вимовляються і в той же час фіксується свідомістю, є зрозумілими. У неповних реченнях-ремарках у більшості випадків спостерігаємо відсутність присудка. Наприклад: (*Вона в себе дома, притиснувши чоло до шиби вікна*). Нині врем'я таке неприємне і вогке – годі йти на прохід (с. 348). (*Вона, вертаючись з міського парку*) Як сумно, що люди в чутті такі інтелігентні!.. (с. 343). Дані ремаркові конструкції поширені дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами, що вказують відповідно на душевний стан героїв та дію під час мовлення, яке являється глибокими роздумами.

III. Ремарки, що виражають стан персонажів.

Особливо поширені ці ремарки у новелі „Він і Вона”. Письменниця, передаючи внутрішні монологи персонажів без імені (Він і Вона), звертає особливу увагу на змалювання їх стану. Наприклад: Що се? Гроші? (*Паленіючи*). Її гонорар? (*Змінений і поважно*). Я...ні! (с. 357). І то не трусливість, о, боже мій, ні! (*В гіркій розпучі*). Се – любов! Боюся, щоб не поглянув на мене... (с. 361). Відомості про стан персонажа можуть поєднуватися з місцем перебування і з вказівкою на час: (*Тиждень пізніше. Він у себе, і в злім гуморі*) Яке ж погане все, а люди які ж нудні! Мною заволодів якийсь дух отяжлості, а до того мучать і томлять мене страшенно пацієнти (с. 356). (*Він у себе, цілком змінений, дуже поважний і дразливий*). Що се таке? Три дні приходила точно, а тепер уже не показується... (с. 360).

IV. Ремарки, що виражають певні дії персонажів.

(*Опускає голову на спинку крісла й усміхається сумовито*). Се, певно, якась прегарна німкеня. Лиш німецькі жінки такі поетичні... такі... ах! (с. 355). (*Вона у себе, сидить при фортеп'яні*,

сперта о спинку крісла, викликає лівою рукою поодинокі тони і неначе вслухається в них). Пообіддя було прегарне, лагідне... (с. 359). *(Проходжується, живо зворушений, по кімнаті)*. Дивне дівча! Пробувати з нею – то чиста розкіш; яка ж повна оригінальності і необмеженої правдолюбивості! (с. 357).

V. Ремарки, що характеризують зовнішній вигляд персонажів.

Ремарки цього типу засвідчені рідше. Їх використовує, зокрема, письменниця у творі (гуморесці, за визначенням самої О. Кобилянської) „Він і Вона”. Твір має оригінальну побудову як монологи двох осіб, які подумки спілкуються між собою. Письменниця дає змогу їм висловитися, ніби не втручаючись у це спілкування двох людей, закоханих одне в одного. І тільки ремаркові структури нагадують нам про присутність автора. Порівняймо: *(Вона, ще в плащі і капелюсі, сидить, задумана, на софі)*. Слава богу, що те все минуло! Ох!..(с. 358).

Ремарки у прозових творах О. Кобилянської близькі до вставлених конструкцій (вставок), призначення яких – виражати принагідні зауваження як самостійні повідомлення, що включаються в основний зміст іншого (основного) повідомлення, доповнюючи, уточнюючи його, вносячи „нову пропозицію” у висловлення чи текст загалом. Порівняймо: *(Він у себе, вдоволений)* Я вже знаю, хто вона. Походить з малоросів *(ха-ха! а я німець)*... донька якогось зубожілого діди́ча і зветься Софія Добрянкович (с. 346). – Ви глумитесь! – відповіла я дразливо *(я хотіла, помимо своїх особистих почувань до його [Орядина], бути в осуді його характеру і здібностей цілком об’єктивною)*. – Але він чоловік такий, що округ його можуть і душі других кристалізуватися! (с. 209). Вставлені конструкції здебільшого виконують функцію уточнення до попереднього названого члена речення, як-от: – Про мене! – сказала [Павлинка] опісля. – Іди, однак будь хоч цей однісінький раз, хоч на одну хвилинку для себе самої розумна; а потім *(т. є. по вінчанню)* як собі хочеш! (с. 102).

Принагідні зауваження, зазначені в дужках, виражають додаткові відомості про згадану особу: – Окрім того, не забувайте і своїх тодішніх приватних чувств, про котрі говорили ви мені самі по тім вечірку! А тепер, добраніч вам, Наталко! Завтра відвідаю Madame Stael *(так звала вона [Оксана] деколи паню Марко)* (с. 210). – Мій дід був капітаном. Бабуня оповідала, що жила з ним так прегарно! Твій дід *(оповідала мені раз, не пригадую вже, при якій нагоді)* був ніжний і привітний супроти мене... (с. 242). Іван *(так звався той син)* – то одинока радість мого життя, а як бог допоможе, то послідні літа проживу коло його; це обіцяв він мені, і він додержить слова (с. 164). – Коли останемося незамужніми жінчинами, – говорила вона [артистка] *(слова „стара панна” ненавиділа)*, – то будемо також разом жити (с. 437). Збентежена його [Івановим] приходом *(досі не був ще в моїй кімнаті)*, не знала я в першій хвилі, що відповісти (с. 185).

Вставлені структури можуть виражати почуття мовця, викликані змістом висловлення як реакція на щось: – Тото нічо не допоможе. Все має свій час. Як я була молода, то *(боженьку, прости мені гріхи мої!)* дуріла за одним жовняром, а він за мною – то вже аж землі під собою не чув (с. 371). Він [Петро] прецінь добрий робітник; чому його не використати? А він *(бог би йому не простив!)* – піддався гадюці (с. 376).

Інтродуктивні ремарки письменниця використовує на позначення часу та місця дії. Інтродуктивні ремарки з темпоральним значенням являють собою різні прийменниково-відмінкові конструкції:

1) **по + М.в.** – *(По вечірку)* Була [Наталя] справді в темно-понсовій сукні. Нещасні руда́ві довгі коси, котрих ніяк не можна по-модному на голові укласти, спадали свобідно на плечі (с. 45). *(По малій хвилині)* Ну, вона також не була ліпша... (с. 351);

2) **в + З.в.** – *(В рік по від’їзді Марка)* Так, у тім мусить щось бути правдивого, у тім, що Орядин казав, що в мене нема змислу для дійсності. я тужу забагато. За чим? Ба! хіба це можна розібрати?. Це слабість чувства, вроджена недуга, що відзивається і більшає з віком. „Туга за красою”, – казав він, – не знає, що відгомін його сміху будить у моїй душі (с. 221);

3) **о + М.в.** – *(О 6 годині вечора того самого дня)* Це не була видумка, не був сон, це була правда. Вона знівечена. [...] Її [Наталчині] руки тремтіли. Вона сховала скоро рукопис, ніхто не смів об тім дізнатися. Її улюблена праця, душа її, її сила, перша, а зараз уже й послідня, лежала там відкинена без усякого пояснення... (с. 298).

У структурі інших ремаркових конструкцій з темпоральним значенням О. Кобилянська використовує обставинний прислівник часу **пізніше**, а також словосполучення „*геть-геть пізніше*” та „*знов пізніше*”. Наприклад: *(Пізніше)* Я не знаю, але я або підла, або трус! Я боюся

голоду або смерті, а моральної смерті я не боюся! Чи це так має бути? (с. 107) (Вживається 4 рази: сс. 107, 124, 205, 350). (*Геть-геть пізніше*) У нас знов перебуває професор Лорден. Він повдовів. І то вже давно повдовів. Я ненавиджу його, особливо, коли зачне критикувати Орядина. Орядин слабодух, але ще нижчі від його нехай не критикують його (с. 95). (*Знов пізніше*) Цього вечора покликала мене тітка до себе, мала щось сказати. Я пішла. (с. 96). (Вживається 6 разів: сс. 96, 124, 125, 133, 215, 235).

Часто в ремарках О. Кобилянська конкретизує прислівник *пізніше* конструкцією числівника з іменником у називному чи родовому відмінку: (*Три роки пізніше*) Вуйко Наталки, професор Іванович, вернув саме перед двома годинами з Ч., де пробував цілий місяць у своєї сестріниці і її мужа, лікаря Марко, і оповідає своїй жінці, що в них бачив (с. 305). (*Дев'ять місяців пізніше*) Гу! Як мене переняло холодом! Гріюся і не можу розігрітися... (с. 84). Часте використання обставинного прислівника *пізніше* є специфічним для ремарок О. Кобилянської і свідчить про діалектні особливості мовлення оповідача.

Деякі ремарки називають точний час подій: (*О 6 годині вечора того самого дня*) Це не була видумка, не був сон, це була правда. Вона знівечена. [...] Її [Наталчині] руки тремтіли. Вона сховала скоро рукопис, ніхто не смів об тім дізнатися. Її улюблена праця, душа її, її сила, перша, а зараз уже й послідня, лежала там відкинена без усякого пояснення... (с. 298).

Використовує письменниця і більш розгорнуті характеристики часу подій, роздумів героїв твору, пов'язаних з іншими подіями, як-от: (*В рік по від'їзді Марка*) Так, у тім мусить щось бути правдивого, у тім, що Орядин казав, що в мене нема змислу для дійсності. я тужу забагато. За чим? Ба! хіба це можна розібрати?. Це слабкість чувства, вроджена недуга, що відзивається і більшає з віком (с. 221).

Ремарки, що не побудовані у формі речення, а становлять прийменниково-відмінкові конструкції, можна трактувати як вільні синтаксеми, які через свою синтаксичну природу категоріально-семантичного значення, володіють найбільш широкими можливостями використання, хоч, як відомо, академік О. Шахматов виділяв прийменниково-відмінкові конструкції серед односкладних речень як окремий тип [10].

Особливий погляд на ремарки як вільні синтаксеми висловили Г. Золотова, А. Загнітко та Н. Гуйванюк [5; 6; 3; 4]. Їх виділення пов'язане з функціональною типологією синтаксем, що базується на розумінні синтаксичної одиниці в побудові комунікативної одиниці. Вільні синтаксеми характеризуються передусім самостійним використанням. Г. Золотова розглядає їх серед так званих „вільних синтаксем”, які є неподільними семантико-граматичними утвореннями, що в готовому вигляді беруть участь у побудові будь-якого речення тексту і стають його невід'ємною конструктивною частиною [6].

А. П. Загнітко розглядає „вільні синтаксеми” серед типів речень, що перебувають на межі між повним та неповним реченнями [5, с. 309]. „Вільні синтаксеми”, на його думку, відрізняє від неповних речень те, що для них не властивими є головні члени, які так чи інакше можуть відновлюватися як самостійні, ізольовані одиниці. У такому вигляді найчастіше представлені заголовки, драматургічні ремарки, експозиційні речення тексту. Н. Гуйванюк вважає експозиційні ремарки особливим типом комунікативних – відносно самостійними висловленнями, що не відповідають граматичним зразкам реченнєвої структури [3; 4].

Проте значна частина ремарок побудована у формі речень. Серед них є розгорнуті характеристики місця, часу і вигляду персонажа, роду занять, як от: (*Вона у себе, сидить у недбало в старомоднім кріслі з поручнями при вікні, трохи втомлена, та дивиться в околицю задумливо і так, мовби забула про себе. На її колінах лежить якась робота*) (с. 354).

Безперечно, ремаркові структури письменниця використовує у прозовому творі з виразною стилістичною метою. Наприклад, група інтродуктивних ремарок спеціально представлена у воєнному нарисі О. Кобилянської „Снитися”. Твір був написаний і вперше опублікований в журналі „Літературно-науковий вісник” у 1917 році. Письменниця зображує у ньому картину воєнних подій першої світової війни у формі сну. Як птаха, вона, піднявшись високо в небо, бачить різні картини одночасно у кількох місцях (безпосередньо на пристані, де воюють чоловіки) і на подібній пристані, де чекають на своїх чоловіків дружини, діти і старі батьки. Тому розповідь письменниці схвильована, уривчаста. У тексті подано окремі рядки у формі крапок як своєрідні пропуски між подіями. Характер новели розкриває ось такий уривок твору, своєрідний ліричний відступ – звернення вояків до поетів:

А ви мовчіть, поети-птахи! Звертайтеся до неба й землю цілуйте. Хай не тяжить вона нам на зраних грудях... бо ми вернемося, вернемося до вас, лиш ще пождіть часок... (с. 504)

У формі ремарок письменниця по черзі подає опис двох пристаней, на яких перебувають вояки та ті, хто чекає на них удома. Ці ремарки мають характер складних речень: *(Пристань з мужчинами, від яких несуться голоси нерівними хвилями, то вище, то нижче...)* Ми ще не в дорозі до повороту; ще не скінчили. Ми ще йдемо. Вгору, а там і в долину... (с. 500). *(Пристань з жінками й дітьми, що виглядають своїх мужів, батьків і братів)* Всі заслоняють очі руками, бо якась кривава ясність разить їх зір. Худі, змарнілі, пообдирані, постарілі постаті, осяяні кривавим світлом сонця, що клониться до заходу й от-от, здається, зникне з обрії, а замість себе пішле мряку, що, як звичайно, тут же ... оповиває все в свої сірі серпанки (с. 501). *(Пристань мужеська, оповита клубами диму, закутана в темряву, крізь яку тут і там виблискує вогонь...зближається і віддаляється від пристані жіночої)* Вас нетерплячка огортає? Бо і в нас вона ржею в'їлася... (с. 503). Дані ремарки вказують на місце дії і одночасно готують читача до подальшого розвитку подій, є своєрідною авторською характеристикою місця розгортання подій.

У творі використано також однослівні ремарки у формі називного відмінка, що нагадують зазначення персонажа у драматичному творі:

(Діти): Батьки не вертаються! Ми не хочемо так довго ждати. Хліба! Мамо, хліба! (с. 505). Ще інші авторські принагідні зауваження подано як характеристику подій, з якими пов'язано репліки (голоси) персонажів: *(Плачі й ридання):* Мамо, хліба! Лише хліба!... (с. 505). *(З пристані мужеської)* Ми вернемося, батьки і приятелі наші, колишні сторожі наші, вчителі добра і любові! (с. 506).

Принагідне зауваження до розгортання подій у формі ремарки у нарисі „Сниться” характеризує час дії, називає персонажів та події загалом: *(По часі, знов ті самі, знову благання)* – Вертайтеся вже! – залунав з усіх грудей одностайний поклик і станув. – Вертайтеся! (с. 502).

Хоч твір і прозовий, проте письменниця використовує елементи драми, щоб передати трагізм зображуваного у безпосередніх діях, полілогах, репліках з гурту чоловіків, жінок, дітей... Є у тексті і більш складний фрагмент тексту, поданий у формі ремаркової структури. Це поєднання речень, в яких автор не лише описує місце подій, але й характеризує персонажів, якими є жінки, діти й старці: *(Пристань з жінками, дітьми й старцями. Над ними в воздуху гуркіт гармат, а над містом сховалася мовчанка; уриваний віддих страху літає. Здавлені сльози пробиваються з очей, а побілілі уста жінок й дітей відмикаються майже несвідомо, щоб пропустити зойк ляку й розлуки)* (с. 504). Як бачимо, ця ремарка є особливим стилістичним прийомом, за допомогою якого показано погляд автора на події ніби зверху, ззовні, але письменниця і тут не відступає від свого художнього почерку: у ремарці бачимо метафори „сховалася мовчанка”, „віддих страху літає”, „уста відмикаються...”, щоб пропустити зойк страху”. Таким чином, ремарки як елемент драматичного тексту становлять єдине ціле з іншим типом – прозовою оповіддю, майстерно поєднаними в одному творі.

Проаналізувавши ремарки у прозових творах О. Кобилянської, слід зазначити, що загалом всі вони вказують на час та місце дії, тобто готують читача до сприймання подій, є своєрідним підзаголовком до певної частини твору, а також відображають характер мовлення персонажів, що притаманно супровідним ремаркам, які надають прозовим творам О. Кобилянської глибокого психологізму.

Використання ремарок у прозових текстах, як бачимо, не є випадковим. Можливості ремаркових конструкцій задовольняють потребу автора „втручатися” в безпосередню оповідь додатковими повідомленнями чи принагідними зауваженнями. Тому вони є важливим елементом стилю автора. Із проаналізованих творів можемо зробити висновок, що найбільше сприяє використанню ремарок у прозових творах форма щоденника, а також тих моментів оповіді у прозових творах, що нагадують драматичне розгортання подій. Інтродуктивні та супровідні ремарки у прозових творах О. Кобилянської становлять цінний матеріал для лінгвістичних спостережень, дають змогу узагальнити відомості про самотню манеру оповіді, характерну для письменниці.

Література

1. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. — М., 1959. — С. 151.
2. Гуйванюк Н. В., Лучак Г. Р. Структура ремаркових надфразних едностей (на матеріалі драм. творів І. Карпенка-Карого) / Н. В. Гуйванюк, Г. Р. Лучак // Наук. вісник Чернівецького у-ту: Збірник наук. праць. — Вип. 83 : Слов'янська філологія. — Чернівці : Рута, 2000. — С. 253—265.
3. Гуйванюк Н. В. Синтаксичний статус „вільних синтаксем” / Ніна Гуйванюк // Verba Magistu : Мовознавство. Літературознавство. Журналістикознавство. Педагогіка. Методика: зб. наук. пр., присвячений ювілею доктора філолог. наук. проф. С. В. Ломакович [за заг. ред. В. М. Верещак та П. В. Ткач]. — Харків, 2008. — С. 52—62.
4. Гуйванюк Н. В. Типи еквівалентів речень у сучасній українській мові / Ніна Гуйванюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. пр. — Вип. 4. — Хмельницький, 2009. — С. 45—50.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. — Донецьк : Дон НУ, 2001. — 662 с.
6. Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова Н. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, Н. Ю. Сидорова. — М., 1998. — 524 с.
7. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. — М. : Наука, 1973.
8. Комарова В. И. Обстановочная ремарка (в драматургии) / В. И. Комарова // Русская речь. — 1976. — №2. — С. 39—45.
9. Крупа М. П. Мовленнєва структура образу автора в творах О. Кобилянської / М. П. Крупа. — К : Рідна мова, 1998. — 139 с.
10. Солощук Л. В. Закономерности структурной организации авторской речи в драматическом произведении / Л. В. Солощук // Вестник Харьковского у-та, 1995. — Вип. 384 — С. 14—17.
11. Солощук Л. В. Структурно-семантические и прагматические характеристики ремарок драматическом произведение (на материале английского языка) : дис. ...канд. филол. наук 10. 02. 01 / Л. Солощук. — К., 1990. — 172 с.
12. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. — Вып II: Учение о предложении, о словосочетаниях. — Л., 1925. — 442 с.